

cede bir üzüntü duymuş, otuz veya kırk gün süreyle sabah namazlarında Bi'rîmaüne faciasına yol açan kabilelere beddua etmiştir. Kur'an-ı Kerim'in ifadesi (el-Enbiyâ 21/107) ve Resûlullah'ın kendi beyanıyla da sabit olduğu gibi (Müslim, "Fezâ'il", 126; Tirmizî, "Da'avât", 118; Müsned, IV, 138, 395) "rahmet peygamberi" olarak gönderilen Hz. Muhammed'in, kendisine ve ashabına yöneltilen birçok haksızlık ve tecavüz karşısında bedduaya tevessül etmediği halde Bi'rîmaüne hadisesi sebebiyle bedduada bulunması dikkat çekicidir. Söz konusu olayda savaş maksadıyla değil tamamen insanî ve ahlâkî mülâhazalarla gönderilen seçkin ve kalabalık bir irşad heyetinin, hem de kendileri için can güvenliği verildiği halde, genel ahlâk kurallarına ve Araplar arasında son derece önemli kabul edilen geleneklere aykırı olarak savunmasız bir şekilde öldürülmesi Hz. Peygamber'i fazlasıyla infiale sevk etmiş olmalıdır. Bazı rivayetlere dayanılarak Âl-i İmrân süresinin 128. âyetiyle Hz. Peygamber'in bu bedduadan men edildiği ileri sürülmüşse de tercih edilen görüşe göre söz konusu âyet Bi'rîmaüne münasebetiyle değil Resûlullah'ın yaralandığı Uhud Savaşı münasebetiyle nâzil olmuştur (Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, VII, 195-203; Râzî, VIII, 217-218).

İslâm Ansiklopedisi'nin birinci basısında "Bi'r Ma'ûna" maddesini yazmış olan müsteşrik H. Lammens, bu kıssanın Bi'rîmaüne'deki askerî başarısızlığı örtbas etmek, eskiden beri çok sayıda Kur'an ehlinin bulunduğu görüşünü pekiştirmek ve onlara velilik isnat etmek maksadıyla muhaddisler tarafından sonradan uydurulduğunu iddia etmiştir (El [Fr.], I, 741). Bu kısım eserin Türkçe tercümesinde (Â, II, 608-609) yer almamıştır. Arapça tercümesinde ise Ahmed Muhammed Şâkir tarafından iddianın asılsız olduğu belirtilmiştir. Müslümanların zaferiyle sonuçlanan seriyye ve gazvelerin yanı sıra onların mağlûbiyetiyle sona eren savaşlar siyer ve meğâzî kitaplarında ayrıntılarıyla yer almıştır. Nitekim Uhud ve Huneyn gazvelerinde müslümanların başına gelen büyük sıkıntılar Kur'an-ı Kerim'de de anlatılmıştır (bk. et-Tevbe 9/25). Kaldı ki muhaddisler haberlerin en sıhhatli şekilde intikali hususunda tarihte benzeri görülmemiş bir tenkit metodolojisi geliştirmişken onları "büyük bir askerî başarısızlığı" örtbas

etmek için hadis uydurmakla suçlamanın ilmi bir değeri yoktur. "O devirde Medine'de bu kadar kurrânın bulunmadığı" iddiası da rivayetler ne kadar sağlam olursa olsun onlara değer vermek gibi bir peşin hükümden kaynaklanmaktadır. H. Lammens bu iddiasını takviye etmek maksadıyla *el-Eğânî*'den (VI, 9, 19), "bu nevi durumlarda Hz. Peygamber'in bir veya iki kâri gönderdiği"ne dair bir nakil yapmaktadır. Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Eğânî*'nin çeşitli baskılarında maddede gösterilen yeri ve ayrıca bulunması muhtemel diğer yerlerde bu bilgiyi araştırdığını, fakat böyle bir cümleye rastlamadığını belirtmektedir. Maddenin devamında Ebû Berâ'nın, rakibi Amir b. Tufeyl'e karşı kendini desteklemesi için Hz. Peygamber'den yardım istemiş olabileceği ileri sürülmekte, sonra da, "Peygamber'in politikası böyle dinî olmayan savaşlara bile müdahale etmesini gerektiriyordu" denmektedir. Bu kısım eserin Türkçe basısında, "Bu gibi dünyevi münazaalara karışmak Peygamber'in siyasetine uygun gelmemekte idi" şeklinde tercüme edilmiştir. Gerçekte ise İslâm'da dinî savaş-dinî olmayan savaş şeklinde bir ayırım mevcut olmayıp böyle bir değerlendirme, birçok Batılı gibi H. Lammens'in de cihadı "mukaddes harp" şeklinde yanlış yorumlamasından kaynaklanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA:

Müsned, IV, 138, 395; Buhârî, "Cihâd", 9, 19, 184, "Meğâzî", 26, 28; Müslim, "Fezâ'il", 126, "Mesâcid", 294-308; Tirmizî, "Da'avât", 118; Vâkidî, *el-Megâzî*, I, 346-353; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 183-189; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 51-54; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 545-550; a.mlf., *Câmi'u'l-beyân* (Şâkir), VII, 195-203; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, VI, 9, 19; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, VIII, 217-218; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 302; İbn Kesir, *el-Bidâye*, IV, 71-74; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatîb), VII, 437-453; *Tecrid Tercemesi*, III, 231-248; VIII, 264-268; Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ*, II, 256-257; Zürkânî, *Şerhu'l-Mevâhib*, Kahire 1325, II, 74-79; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1925, IV, 101-107; W. Arafat, "The development of a dramatic theme in the story of Khubaib b. Adiyy and the related poems", *BSOAS*, XXI, Hertford 1958, s. 15-30; M. J. Kister, "The expedition of Bi'r Ma'ûne", *Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A. R. Gibb*, Leiden 1965, s. 337-357; H. Lammens, "Bi'r Ma'ûna", *El* (Fr.), I, 741; a.mlf., *Bi'r Me'ûne*, *Â*, II, 608-609; Ahmed Muhammed Şâkir, "Bi'rîmaüne", *DMİ*, IV, 387-388; Abdülkayyûm, "Bi'r-i Ma'ûne", *IDMİ*, V, 244-246; C. E. Bosworth, "Bi'r Ma'ûna", *El*² (Fr.), I, 1269.

AHMET ÖNKALE

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

1914-1918 yılları arasında
dünyanın çeşitli kıtalarında
birçok devletin
iki gruba ayrılarak yaptığı
o zamana kadar benzeri görülmemiş
büyük savaş.

Bu savaşın gerçek sebebi, sanayileşmiş ülkeler arasında dünyada iktisadî ve siyasî hâkimiyeti ele geçirme mücadelesidir. Almanya'nın Avusturya-Macaristan ile 1879'da imzaladığı "İkili İttifak", 1882'de İtalya'nın katılmasıyla "Üçlü İttifak" halini almıştı. Bu devletler civar bölgelerde nüfus sahası elde etmeye, Avrupa ve Amerika kıtaları dışında sömürgeler sağlamaya çalışıyorlar, fakat daha önce aralarında dünyayı paylaşmış olan İngiltere, Fransa ve Rusya'nın muhalefetiyle karşılaşıyorlardı. Nitekim, 1893'te Fransa ile Rusya arasında imzalanan anlaşmayı 1904'te Fransa ile İngiltere'nin anlaşması takip etmiş, 1907'de İngiltere Rusya ile de bir sözleşme yapmıştı. Böylece İngiltere, Fransa ve Rusya arasında "Üçlü İtilâf" meydana gelmişti.

"Üçlü İttifak" ve "Üçlü İtilâf" devletleri giderek silâhlanıyorlardı. Bu rakip devletler arasında herhangi bir vesile ile geniş çapta bir savaşın çıkması bekleniyordu. 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan veliahtı ile eşinin Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi, İttifak ve İtilâf devletlerinin zincirleme olarak birbirlerine savaş açmasına sebep oldu. 28 Temmuz 1914'te Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a karşı savaşa girmesi üzerine Almanya da 1 Ağustos'ta Rusya'ya, 3 Ağustos'ta Fransa'ya, 4 Ağustos'ta Belçika'ya savaş ilân etti. 4 Ağustos 1914'te İngiltere anlaşmalar gereği Almanya'ya savaş ilân etti. Böylece tarihe I. Dünya Savaşı olarak geçen mücadele başlamış oldu. Savaş daha sonra Japonya, Osmanlı Devleti, İtalya, Bulgaristan, Romanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Yunanistan da katıldı. Savaş Avrupa'nın batı, doğu, Galicya, Balkanlar ve güney cephelerinde cereyan etti. Osmanlı Devleti'nin katılmasıyla da Kafkasya, Filistin, Irak ve Çanakkale Boğazı'nda sürekli muharebeler oldu. Asya ve Afrika'daki sömürgelerde, açık denizlerde de çarpışmalar vuku buldu. Savaş, müttefik devletler de denilen "Üçlü İtilâf"ın merkezî devletler adı ile tanınan "Üçlü İttifak" a karşı zafer

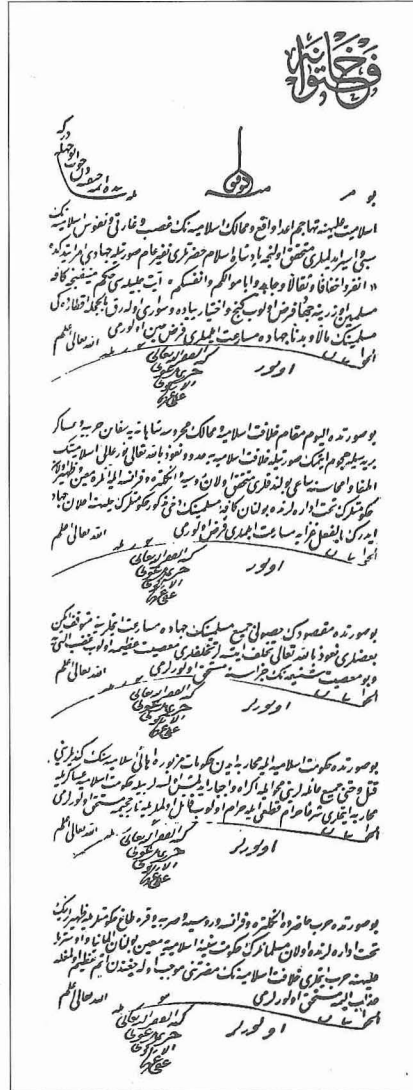
kazanmasıyla sona erdi. Harbin çeşitli safhaları ise şu şekilde özetlenebilir:

Avrupa Cepheleri. Almanlar savaşın başlamasından sonra batıda hızla harekete geçip Belçika'da ilerlediler. 7-22 Ağustos 1914'te yaptıkları muharebelerde galip geldikten sonra Paris'e yöneltiler. General Joffre kumandasında Marne nehrine çekilen Fransız kuvvetleri 5-10 Eylül 1914'te Marne Meydan Muharebesi'nde Almanlar'ı yendi. Bunun üzerine Alman orduları Oise ırmağı ile Verdun arasında cephe tuttu. Bir İngiliz ordusu da Fransız kuvvetlerinin solunda mevzilendi. Almanlar'ın Fransız ve İngiliz ordularını birbirinden ayırmak amacıyla Manş denizi istikametinde giriştiği kuşatma hareketi başarılı olmadı. 29 Ekim'den 15 Kasım 1914'e kadar süren Ypres muharebeleri de sonuç vermedi. Bundan sonra Ypres - Arras - Soissons - Verdun - Belfort hattı boyunca siper sa-vaşları yapıldı.

Fransa, batı cephesinde mâruz kaldığı Alman baskısını hafifletmek için Rusya'ya doğudan taarruza geçmesi tekli-finde bulunmuştu. Rus ordularının 20 Ağustos'ta sınırı aşması üzerine 8. Alman Ordusu Vistül nehri gerisine çekil-me kararı aldı. Ancak 8. Ordu kumandan-lığına getirilen emekli General Hinden-burg çekilmeyi durdurdu. 26-30 Ağustos 1914'te yapılan Tannenberg Meydan Mu-harebesi Almanlar'ın zaferiyle sonuçlan-dı. Bu muharebede Ruslar ağır kayba uğradılar.

Buna karşılık Avusturya - Macaristan kuvvetleri Galiciya'da Ruslar'ı Karpatlar'dan atamadılar. Avusturyalılar 29 Ka-sım'da ele geçirmiş oldukları Belgrad'ı da Sırplar'ın taarruzları sonunda 14 Ara-lık 1914'te geri verdiler.

Osmanlı Devleti'nin Almanya Tarafında Savaşa Girişi. Almanya'nın Rusya'ya sa-vaş açmasının ertesi günü, 2 Ağustos 1914'te, İstanbul'da Osmanlı Devleti ile Almanya arasında gizli bir ittifak ant-laşması imzalanmıştı. Aynı gün Türkler umumi seferberlik ilân ettiler. Osmanlı hükûmeti aslında tarafsız kalmak niye-tindeydi. Ancak 10 Ağustos 1914'te Ak-deniz'de İngiliz donanmasının takibin-den kaçan Goeben ve Breslau adlı Al-man kruvazörleri Çanakkale Boğazı'na girerek Osmanlı Devleti'ne sığındılar. Dev-letin tarafsızlığı Alman gemilerinin Türk sularını terketmesini gerektiriyordu. Kru-vazörler Türk hükûmetince satın alın-mak yoluyla meseleye çözüm getirildi. Ancak Yavuz ve Midilli adı verilen kru-

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na girişiyle ilgili Şeyhülislam Mustafa Hayrî Efendi'nin verdiği cihad fetvaları (İlmiyye Salnâmesi, s. 640)

vazörler de dahil olduğu halde Osmanlı donanmasının Alman Amirali Souchon kumandasında 27 Ekim'de Karadeniz'e açılıp Rus gemilerini batırması, Sivasto-pol ve Novorosisk limanlarını topa tut-ması, Rusya'nın 2 Kasım 1914'te Osman-lı Devleti'ne savaş ilân etmesinden sebep oldu. Böylece Türkler bir oлдubitti so-nucunda Almanya ve Avusturya - Maca-ristan'ın müttefikleri olarak savaşa katıl-dılar. Türk harekât planı, Osmanlı ordu-larının müttefiklerinin Avrupa cephele-rinde yükünü hafifletmek maksadıyla Karadeniz kıyılarında veya Kafkasya'da Rusya'ya, Süveyş Kanalı'nda İngiltere'ye taarruz etmesi esasına dayanıyordu.

Doğu Anadolu Cephesi. Savaş ilânından sonra Sarıkamış - Erzurum istikametinde ilerleyen Ruslar'ı 3. Osmanlı Ordu-su'nun büyük kısmı karşıladı. 6-9 Ka-sım 1914'te vuku bulan Köprüköy Mu-harebesi'nde Rus kuvvetleri yenilerek sın-ır yakınlarına kadar çekildiler. Osmanlı Başkumandan vekili ve Harbiye Nâzırı Enver Paşa cepheye gelip ordu kuman-danlığını üstlendi. Hazırlıklar tamamlan-madan başlatılan Sarıkamış taarruzu 22 Aralık 1914'ten 1915 Ocak başlarına ka-dar sürdü. Bu taarruzda Türk kuvvetle-ri 112.000 mevcudun 60.000'ini kaybet-ti. Askerin çoğu soğuktan donmuştu.

Kanal Harekâtı. Sarıkamış mağlûbiye-tinden sonra 4. Osmanlı Ordusu 14 Ocak 1915'ten itibaren gece yürüyüşleriyle Bi'rüsseb'den Süveyş Kanalı'na doğru yöneldi. Bahriye Nâzırı Cemal Paşa ku-mandasındaki Türk kuvvetleri 3 Şubat'ta kanalı geçmeye giriştiler; fakat ba-sarısızlığa uğrayarak 15 Şubat'ta gel-dikleri yere döndüler.

Çanakkale Savaşı. Alman ve Avusturya ordularının Avrupa cepheslerinde kar-şılaştıkları baskıyı azaltmak gayesiyle Türkler'in Doğu Anadolu ve kanal böl-gesinde yaptıkları harekât neticesiz kal-dı. Çanakkale'de cereyan eden deniz ve kara savaşlarının sonucu ise farklı oldu. Alman savaş gemilerinin Çanakkale'ye sığınması üzerine İngiliz donanması Bo-ğaz'ı ablukaya aldı; bunun üzerine Os-manlı hükûmeti 27 Eylül 1914'te ticaret gemilerinin de Boğaz'dan geçişini ya-sakladı. İngiltere to karara karşı tepki-sini 3 Kasım'da Boğaz tahkimatını topa tutarak gösterdi. İngiliz savaş kabinesi 1914 sonunda yaptığı toplantılarda, De-niz Bakanı Churchill'in ısrarıyla, Çanak-kale'yi denizden zorlama kararı aldı. Böy-lece İstanbul işgal edilecek ve Rusya'ya en kısa yoldan yardım yapılacaktı. Hazır-lıklar tamamlanınca 19 Şubat'ta Boğaz'ın dış tabyaları topa tutuldu. İtilâf donan-ması 18 Mart 1915'te Boğaz'ı geçme te-şebbüsünde bulundu. Ancak Türk top-çuları ve denizcilerinin kahramanca di-renişi karşısında başarı sağlayamadı. Üç zırhlının batması üzerine donanma geri çekildi.

Bu durumda İngiliz savaş kabinesi Çanakkale Boğazı'nı denizden ve karadan sürdürülecek ortak harekâtla ele geçir-meyi kararlaştırdı. İngilizler'in yanı sıra Anzak denilen Avustralya ve Yeni Zelan-da birlikleri 25 Nisan 1915'te Gelibolu yarımadasının Adalar denizine bakan Arı-burnu kıyısına çıktılar. Çıkarma 19. Tü-

men kumandanı Yarbay Mustafa Kemal'in düşmanı Conkbayır'ında geri atması neticesinde hedefine ulaşamadı. Ancak dar bir kıyı şeridinde tutunabilen istilâci kuvvetler Türk askeriyle siper savaşına giriştiler. İngilizler ve Anzaklar takviye aldıktan sonra 6/7 Ağustos gecesi yarımada'nın Anafartalar bölgesinde taarruza geçtiler. İngiliz kuvvetlerinin ilerleyişini Anafartalar grubu kumandanı Albay Mustafa Kemal 9-10 Ağustos'ta durdurdu ve onları kıyıya sürdü. İngilizler'in 20-27 Ağustos'ta tekrarladıkları 2. Anafartalar taarruzu da sonuç vermeyince düşman kıyıda mevzilendi. Türk askerinin fedakârlığı sayesinde İstanbul istilâdan kurtulmuş oldu.

Batı Avrupa Cephesi. Çanakkale'de savaş devam ederken 23 Şubat 1915'te Almanlar Ypres'de Fransızlar'a karşı yeniden taarruza geçtiler. Bu savaşlarda zehirli gaz da kullanılıyorlardı. Karşılıklı taarruzlar yapıldı, ancak Fransızlar'ın büyük kayıplar vermesine rağmen kesin sonuç alınmadı.

23 Mayıs 1915'te İtalya'nın Avusturya-Macaristan'a savaş ilân etmesi savaşan güçler arasında İtilâf Devletleri lehine dengeyi bozdu. Gerçekte Üçlü İttifak üyesi olan İtalya önce tarafsız kalmış, İngiltere ve müttefikleriyle gizli görüşmeler sonunda Almanya ve müttefiklerine karşı savaşa girmeyi kabullenmişti. 26 Nisan 1915'te Londra'da imzalanan antlaşma ile İtalyanlar birtakım tavizler elde ettiler. Savaş sonunda galipler arasında paylaşılması tasarlanan Osmanlı Devleti topraklarından Antalya ve civarı İtalyanlar'a bırakılacaktı.

İtalya'nın savaşa girmesi üzerine Avusturyalılar 300.000 kişilik bir kuvveti İtalya sınırında tutmak zorunda kaldılar. Bu cephede İsonzo muharebeleri cereyan ettiyse de hiçbir taraf üstünlük sağlayamadı. Fransızlar yeni durumdan faydalandılar ve İtalya sınırında bulundukları kuvvetleri batı cephesine aktardılar. Böylece Almanlar'ın 21 Şubat 1916'da başlattıkları taarruzlara karşı Verdun'ü savunan General Petain kumandasındaki 2. Fransız Ordusu 3 Eylül 1916'da düşmanı çekilmeye mecbur etti.

Balkan Cephesi. İtalya'nın İtilâf Devletleri safında yer almasından bir süre sonra 14 Ekim 1915'te Bulgaristan ittifak devletleri tarafında savaşa girdi. Bulgarlar Almanya ve müttefikleriyle 6 Eylül 1915'te gizli bir anlaşma yapmışlar, taviz olarak da Osmanlı Devleti'n-

den Dimetoka'nın bir bölümünü almışlardı. Alman, Avusturya ve Bulgar kuvvetlerinin Sırbistan'a taarruzları 6-7 Ekim 1915'te başladı ve Sırp'ların 26 Kasım'da yenilmesiyle sona erdi. Ekim başında İtilâf Devletleri'nin Selânik'e bir ordu çıkarmış olmasına rağmen Sırbistan merkezî devletlerin işgali altına girdi. Artık Almanya ile Osmanlı Devleti arasında karadan bağlantı sağlanmıştı.

Galiçya ve Balkan Cephesi. 11. Alman Ordusu General Mackensen kumandasında 1915 ilkbaharında taarruza geçerek Ruslar'ı Galiçya'yı boşaltmak zorunda bırakmıştı. Almanlar yazın Polonya'yı işgal etmişler, ağır kayıplar veren Ruslar da eylülde doğuya çekilmişlerdi. 4 Haziran 1916'da Rus güney orduları grubu General Brusilov kumandasında Avusturyalılar'a karşı büyük bir taarruza girişti. Üç ay süren taarruz başarılı fakat yıpratıcı oldu. Zira Rus kayıpları 1.400.000'i buluyordu. Avusturyalılar'la birlikte bu cephede Türkler'in 15. Kolordusu da yitipçe savaşmıştı.

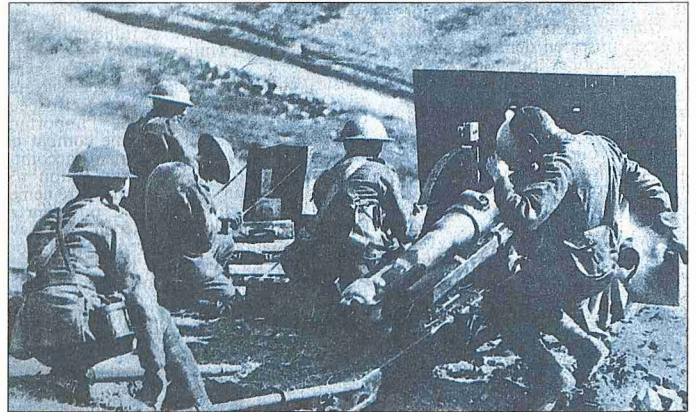
Ruslar'ın başarısı üzerine Romanya 27 Ağustos 1916'da Almanya ve müttefiklerine savaş ilân etti. Ancak aralarında Türkler'in 6. Kolordusu'nun da bulunduğu Alman ve müttefik kuvvetleri Romenler'i yendi ve 7 Aralık'ta Bükreş'e girdi. 1917 Ocak'ının ilk haftasında Romanya'nın işgali tamamlandı. Ne var ki merkezî devletler aynı başarıyı Makedonya cephesinde gösteremediler. İngiltere ve Fransa 1915 Aralık sonu ve 1916 Ocak başında Çanakkale'den kuvvetlerini çekip Selânik'e taşımışlardı. Böylece takviye edilen İtilâf Devletleri orduları Makedonya'da taarruza geçerek 11 Aralık 1916'da Manastır'ı aldılar. Bu cephede Almanya ve müttefikleri safında Türkler'in 10. Kolordusu çarpışıyordu.

1916 yılı sonunda savaşın müttefik devletler lehine geliştiği gözlenmekteydi.

Merkezî devletlerin zaferleri karada ve denizde devam etmekteydi. Fakat İngiltere ve müttefiklerinin savaş gücü azalmamakta, hareket serbestliği giderek onları geçmekteydi. 31 Mayıs 1916'da Skajerrak Deniz Muharebesi'ni Alman donanması kazanmıştı. Alman denizaltıları düşman harp ve ticaret gemilerini tahribe devam ediyordu. Buna rağmen açık denizlere İngiliz ve Fransız donanmaları hâkim durumdaydı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Arap vilâyetlerinde meydana gelen gelişmeler harp talihinin İngiltere ve müttefikleri tarafına döndüğünü gösteriyordu.

Arabistan Cephesi. Osmanlı Devleti'nin harbe katılmasından hemen sonra İngiliz kuvvetleri 23 Kasım 1914'te Basra'yı işgal etmişlerdi. Dicle nehri boyunca ilerleyen İngilizler 1915 Eylülü sonunda Kü-tü'l-amâre'yi ele geçirdiler. Ancak 6. Osmanlı Ordusu beş ay süren kuşatmadan sonra 28 Nisan 1916'da buradaki İngiliz birliklerini teslim aldı. Bu arada İngilizler Mekke Şerifi Hüseyin ile gizlice haberleşiyorlar, onu isyana kışkırtıyorlardı. Şerif Hüseyin 27 Haziran 1916'da Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandı. Arap isyanı Hicaz, Filistin ve Suriye'de yayıldı. Halifenin 15 Kasım 1914'te ilân ettiği "cihâd-ı mukaddes", İngiliz ve Fransız propagandası sonucunda etkisiz kalmıştı. İngiliz kuvvetlerinin 11 Mart 1917'de Bağdat'ı işgal etmeleri de Irak'ın Türkler'in elinden çıkmakta olduğunu gösteriyordu.

Rus İhtilâli ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Savaşa Girişi. 15 Mart 1917'de Rusya'da ihtilâl patlak verdi. Ruslar'ın cephelerde ağır kayıplara uğraması, asker ve sivil halkın sefaletе düşmesi Çarlık idaresini zayıflatmış, ihtilâlcilerin hükümeti devirmesini kolaylaştırmıştı. Çanakkale seferinin başarısızlığı sebebiyle Batılı devletlerin müttefikleri Rusya'ya

Galiçya
Cephesi'nde
Osmanlı
askerleri

yardım yapamamasının da ihtilâlin çıkmasında payı vardı. İş başına gelen Kerenski hükümeti ülkeyi saran karışıklıkları gideremedi ve Lenin yönetimindeki Bolşevikler 14 Kasım 1917'de bir darbe ile Rusya'da iktidarı ele geçirdiler. Bolşevik hükümeti 15 Aralık 1917'de Almanya ve müttefikleriyle mütareke yaptı; 3 Mart 1918'de de Brest Litovsk Antlaşması'nı imzalayarak savaştan çekildi.

Rusya'daki gelişmeler müttefik devletleri fazla sarsmadı. Çünkü Çarlığın yıkılmasından az sonra, 6 Nisan 1917'de, Amerika Birleşik Devletleri Almanya'ya karşı savaşa girmişti. Bu kararın alınmasında başlıca sebep Alman denizaltılarının Amerikan ticaret gemilerini batırmasıydı. Amerika Birleşik Devletleri'nin İngiltere ve müttefikleri tarafında savaşa katılması Rusya'nın harpten çekilişini telâfi etti.

Zafere ulaşmak azmiyle gayrete gelen İngiltere ve müttefikleri ortak başkumandanlık kurmayı kararlaştırdılar. Bunun için 1917 Kasımında Yüksek Harp Kurulu ve Yürütme Komitesi meydana getirdikleri gibi 17 Nisan 1918'de de Fransız generali Foch'un İtilâf Devletleri orduları başkumandanı olmasında anlaşıldılar.

Almanlar bütün güçlerini toplayarak 21 Mart 1918'de batı cephesinde Fransa Büyük Meydan Muharebesi'ni başlatmışlardı. Taarruz şiddetli oldu, ancak 19 Nisan'da başarısızlıkla sonuçlandı. Bundan sonra Almanya ve müttefikleri stratejik savunmada kaldılar.

İtilâf Devletleri orduları batı cephesinde General Foch'un başkumandanlığında 21 Mayıs 1918'de karşı taarruza geçtiler. Tanklar ve uçakların desteğinde yapılan bu taarruzlar yaz boyunca sürdü; sonunda Almanlar geride hazırladıkları mevzilere çekildiler.

Filistin cephesinde de durum İngiltere ve müttefikleri lehine gelişmekteydi. General Allenby kumandasındaki İngiliz ordusu Alman mareşali Falkenhayn'ın başında bulunduğu yıldırım orduları grubuna karşı 31 Ekim 1917'de bir taarruz başlatmış ve 9 Aralık'ta Kudüs'e girmişti. Araplar'ın da yardımcı olduğu harekât sonunda Türk kuvvetleri Suriye'yi boşalttılar ve 1 Ekim 1918'de Şam'ı terk ettiler. Güneydeki bu çekilmeye rağmen Türkler Doğu Anadolu'da başarı sağlamışlardı. Rus orduları ihtilâl sonunda savaşı bırakınca Van bölgesinde Ermeni çeteleri müslüman halka zulüm yapmış,

3. Ordu'nun 1918 başında Ermeniler'i yenmesi üzerine vatan toprakları kurtarılmıştı.

İtilâf Devletleri'nin Zaferi ve Barış. 770.000 kişilik İtilâf Devletleri ordusunun 15 Eylül 1918'de Makedonya'da Bulgarlar'a karşı başlattığı taarruz 29 Eylül'de Üsküp'ün işgaliyle sonuçlandı. Bu durumda Bulgaristan İtilâf Devletleri'yle mütareke imzalayarak savaştan çekildi. Böylece Türkiye ile Almanya arasında ulaşımın kesilmiş olması Osmanlı hükümetini de mütareke istemek zorunda bıraktı ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi yapıldı. Yenilgiyi kabul eden Avusturya 3 Kasım'da, Almanya da 11 Kasım'da silahları bıraktılar.

Barış Konferansı 18 Ocak 1919'da Paris'te toplandı. 28 Haziran'da Almanya ile Versailles, 10 Eylül'de Avusturya ile Saint-Germain, 27 Kasım'da Bulgaristan ile Neuilly, 4 Haziran 1920'de Macaristan ile Trianon ve 10 Ağustos'ta Osmanlı Devleti ile Sevr antlaşmaları imzalandı. Ancak bu son antlaşma uygulanmadı ve Türk Millî Mücadelesi'nin zaferle sona ermesi üzerine 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması yapıldı. Galipler Türkiye dışında yenilen devletlere ağır barış şartları kabul ettirmişlerdi ki bu insafsız davranış 1939'da II. Dünya Savaşı'nın çıkmasına sebep olmuştur.

Dört yıl üç ay on bir gün süren I. Dünya Savaşı'nda pek büyük maddî hasar meydana gelmişti. İnsan kaybı da tahminleri aşıyordu. İngiltere ve müttefikleri 5.152.115, Almanya ve müttefikleri de 3.386.200 ölü vermişlerdi. Türkler'in şehid sayısı ise 325.000'i buluyordu.

I. Dünya Savaşı sonunda Ortadoğu, galip devletlerin menfaatine göre yeniden düzenlendi. İngiltere, savaşın çıktığı ilk günlerden itibaren Osmanlı Devleti'ni parçalamak için bütün Arap âlemini Os-

manlı Devleti'ne karşı ayaklandırmak istemiş ve bunun için de bazı Arap şeyhlerinden faydalanmıştır. İngiltere, daha Osmanlı Devleti'ne resmen savaş ilân etmeden iki gün önce 3 Kasım 1914'te Küveyt Emirliği'ni himayesine aldığını, 5 Kasım'da Kıbrıs'ı ilhak ettiğini ve 18 Aralık'ta da 1882'den beri işgal altında tuttuğu Mısır'dan padişahın hükümlerlik haklarının kaldırıldığını ilân etmiştir. 1915 Temmuzunda Mekke şerifi Hüseyin ile başlattığı gizli temaslarda şerif, padişaha karşı ayaklanmak için, Hicaz Emirliği'nden başka kendisinin "Arabistan Krallığı"nın ve "İslâm Halifeliği"nin tanınmasını şart koştu. İngiltere buna yanaşmadı. Fakat savaş şiddetlenince İngiltere ile Hüseyin arasında Ocak 1916'da anlaşmaya varıldı. Buna göre, Lübnan hariç bütün Arap yarımadası ile Suriye ve Irak'ı içine alacak bağımsız bir Arap devleti kurulacak ve başına da Şerif Hüseyin getirilecekti. İngiltere aynı zamanda Necid Emiri İbn Suûd ve Fransa ile de aynı bölge konusunda gizli görüşmeler yapıyordu. İbn Suûd ile İngiltere arasında Aralık 1915'te varılan gizli anlaşmaya göre İngiltere Necid toprakları ve Basra körfezinin güney kıyılarında (Küveyt hariç) İbn Suûd'un bağımsızlığını ve egemenliğini tanıyordu. Halbuki aynı topraklar üzerinde Şerif Hüseyin'in egemenliğini de tanımıştı. Diğer taraftan 9 ve 16 Mayıs 1916'da İngiltere ile Fransa arasında imzalanan Sykes-Picot Antlaşması'na göre, Suriye'nin Akkâ'nın kuzeyinde kalan kıyı bölgesiyle Adana ve Mersin Fransa'nın, Bağdat-Basra arasındaki Dicle ve Fırat bölgesi de İngiltere'nin olacaktı. Geri kalan topraklarda da bir Arap devleti veya Arap devletleri federasyonu kurulacaktı. Bu kurulacak devletin Akkâ-Kerkük çizgisinin kuzey kısmı Fransız, güney kısmı da İngiliz nüfuz alanlarına ayrılacaktı. Ayırı-

Filistin
Cephesi'nde
Osmanlı
askerleri

ca İskenderun serbest liman ve Filistin de milletlerarası bölge olacaktı. İngiltere'nin iki yüzlü bir politika ile kendisine oyun oynadığından haberi olmayan Şerif Hüseyin 1916 Haziranında Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etti. 1916 Ekiminde de kendisini Arabistan kralı ilân etti ve İngiltere bunu hemen tanıdı. İbn Su'ûd ise Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmedi. Fakat Basra körfezinde İngiltere'yi rahat bıraktığı için İngiltere'nin Irak harekâtını çok kolaylaştırmış oldu. İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour, 2 Kasım 1917'de Siyonist Federasyonu başkanı zengin bankacı Lord Rothschild'a gönderdiği bir mektupta, İngiltere'nin Filistin'de bir yahudi anavatanının kurulmasını kabul ettiğini resmen bildirdi. Balfour Deklarasyonu adını alan bu belge 1918 yılı içinde Fransa, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından da kabul ve destek gördü. Şerif Hüseyin ve oğulları savaşın sonuna kadar İngiltere ile iş birliğini sürdürdüler. Fahreddin Paşa'nın savunduğu Medine hariç bütün Arabistan yarımadası düşmanın eline geçti. Medine de Mondros Mütarekesi'nden sonra teslim oldu.

Savaşın sonra Mart 1920'de Şam'da toplanan bir eşraf kongresi, Filistin ve Lübnan'ı da içine alan Büyük Suriye Krallığı'nı ilân ederek başına Hicaz Kralı Hüseyin'in oğlu Faysal'ı getirdi. Fakat Nisan 1920'de toplanan San Remo Konferansı bunu tanımadı ve Filistin'i Suriye'den ayırdı. Suriye ve Lübnan Fransız mandasına, Irak'ın manda idaresi de İngiltere'ye verildi. Yalnız San Remo Konferansı 1916 İngiliz - Fransız antlaşmasında bir değişiklik yaparak Musul bölgesini de İngiltere'nin nüfuz alanı olarak kabul etti. Buna karşılık Fransa'ya Musul petrollerinden hisse verildi. İngiltere, Fransızlar tarafından Suriye Krallığı'ndan uzaklaştırılan Faysal'ı 1921'de Irak Krallığı'na getirdi. Kral Faysal'ın Büyük Suriye Krallığı'na dahil olan Ürdün ayrı bir devlet olarak İngiliz mandasına verildi. Başına da Faysal'ın küçük kardeşi Abdullah getirildi. Paris Barış Konferansı'nda Emîr Faysal, Balfour Deklarasyonu'na uygun olarak Arap İmparatorluğu içinde yahudilere mahallî muhtariyet verileceğini bildirdiyse de kabul edilmedi. İngiltere San Remo Konferansı'nda Filistin'in mandasını da ele geçirdi. İlk günden itibaren yahudilerin Filistin'e gelip yerleşmelerine göz yumdu. Araplar'la yahudiler arasında şiddetli çatışmalar başladı. Buna rağmen diğer

devletlerin tarafları kışkırtmaları ve desteklemeleri sonucu yahudi göçü azalmadı. Sonunda 1948 Mayısında İsrail Devleti kuruldu ve pek çok Filistinli topraklarından sürüldü. Mekke şerifi Hüseyin ile Necid Sultanı Abdülaziz arasındaki rekabet giderek arttı. Hüseyin'in Hicaz, oğullarının Irak ve Ürdün kralı olmaları, Hâşimî ailesine Arap dünyasında ağırlık sağlıyordu. 3 Mart 1924'te Türkiye'de hilâfetin kaldırılması üzerine, Hicaz Kralı Hüseyin 7 Mart 1924'te kendisini halife ilân etti. Bunun üzerine Abdülaziz Ağustos 1924'te Hicaz'a savaş açtı; 1925'te bütün Hicaz Abdülaziz'in eline geçti. Ocak 1926'da Abdülaziz b. Su'ûd kendisini Hicaz ve Necid sultanı ilân etti. 1932'de de Su'ûd egemenliği Suudi Arabistan Krallığı adını aldı.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Larcher, *La Guerre turque dans la Guerre mondiale*, Paris 1926; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, II/5, s. 504-669; III/4; Elie Kedourie, *England and the Middle East, 1914-1921*, London 1956; P. M. Holt, *Egypt and the Fertile Crescent 1516-1922*, London 1966, s. 262-277; *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi* (haz. Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı), Ankara 1967-86, I-VIII; U. Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire 1914-1918*, Princeton 1968; F. G. Weber, *Eagles and the Crescent*, Ithaca-London 1970; J. L. Stokesbury, *A Short History of World War I*, New York 1981; P. Renouvin, *Birinci Dünya Savaşı 1914-1918* (trc. Adnan Cemgil), İstanbul 1982; Ali İhsan Sâbis, *Birinci Dünya Harbi*, İstanbul 1990-91, I-III; TA, XIV, 172-192; "World War I", *EBr.*, XXXIII, 685-729; "Guerre Mondiale (Première)", *EUn.*, VIII, 1164-1177.

ERCÜMENT KURAN

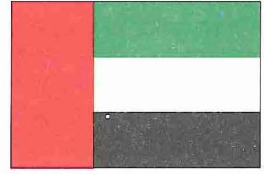
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ

(الإمارات العربية المتحدة)

Basra körfezinin güney kıyısında
yedi emirliğin oluşturduğu
federal bir devlet.

Doğuda Uman ve Uman körfezi, güneyde ve güneybatıda Suudi Arabistan, kuzeybatıda Katar, kuzeyde de Basra körfeziyle çevrilidir. Toplam yüzölçümü 77.700 km², başşehri Ebûzabî, nüfusu 1.827.000'dir (1989 tah.).

Birleşik Arap Emirlikleri'nin toprakları Katar yarımadasından Müsendem yarımadasına kadar uzanır ve denizden yüksekliği 150 m. civarında olan çöl düzlüklerinden oluşur. Uman Sultanlığı'ndaki el-Hacerü'l-Garbi dağlarının Müsendem yarımadasına sokulan kuzeydeki uzantıları, ülkenin kuzeydoğusunda çöl düzlüklerini bozarak yükseklikler mey-

Resmî adı : el-İmârâtü'l-Arabiyyetü'l-müttahide
Başşehri : Ebûzabî
Yüzölçümü : 91.700 km²
Nüfusu : 1.827.000 (1989 tahmini)
Resmî dini : İslâm
Resmî dili : Arapça
Para birimi : Birleşik Arap Emirlikleri dirhemi
1 dirhem = 100 fils

dana getirir. Ülkenin iklimi son derece sıcak ve nemlidir. Nem oranının yüksekliği hayatı olumsuz yönde etkiler. Sıcaklar yaz aylarında 54 derecenin üstüne kadar çıkar. Kış aylarında ve yaz başlarında kuzeyden esen rüzgârlar kum fırtınalarına dönüşür. Bitki örtüsü fakir olup sadece kıyı kesiminde ve vahalarda bazı yeşilliklerle bodur çalılara rastlanır. Ülkenin toprakları tarıma elverişli değildir. Son yıllarda deniz suyunun artırılması ile elde edilen su kaynaklarıyla sulanan yerlerde hem ziraat yapılabilen hem de yeşil bir bitki örtüsünün meydana getirilmesine çalışılmaktadır. Ülkede akarsu kaynaklarının bulunmaması, içilecek ve sulamada kullanılacak suyun temini için büyük yatırımların yapılmasını gerektirmiştir.

2 Aralık 1971'de kurulan birlikte Ebûzabî, Dübey, Şârika, Acman, Ümmülkayveyn, Re'sülhayme ve Fuceyre emirlikleri yer almaktadır.

XVI. yüzyılın başlarından itibaren Basra körfezinde baş gösteren Portekiz tehdidi karşısında Osmanlı Devleti bölge ile ilgilenmeye başlamış, Basra ve Lahsâ'nın alınmasıyla körfezin güney kıyıları da Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Ancak zaman zaman Osmanlı Devleti'nin bölge ile ilgisini azaltması üzerine başta İngilizler olmak üzere diğer Avrupa devletleri Arap kabileleriyle temas kurmaya başladılar ve bazı ticaret ve saldırı mazlık antlaşmaları imzaladılar.

İngilizler'in bölgeye gelişi, XIX. yüzyılın başlarında Doğu Hindistan Şirketi'nin Basra körfezinde faaliyette bulunmasıyla başlar. Sahil kesiminden kendi gemilerine karşı düzenlenen saldırılar üzerine İngiliz kuvvetleri 1819'da Re'sülhayme'deki limanlara hücum etti. Ge-